

RAZGLEDI

ODNOS RELATIVNOSTNE TEORIJE DO MARKSISTIČNE FILOZOFIJE

Štefan Slak

V članku Roberta Blinca »Nekaj spoznavno teoretskih problemov relativnostne teorije«* so bile kritično ocenjene spoznavno-teoretske osnove relativnostne teorije. Namen tega članka pa je predvsem konstatirati možnost filozofskih zaključkov, ki bi jih lahko izvajali iz relativnostne teorije in primerjali vodilne postavke relativnostne teorije z najsplošnejšimi dialektičnimi zakoni. Poudariti je treba, da gre v glavnem ravno za tiste momente relativnostne teorije, ki so za njen filozofski pomen bistveni in ki jih nekateri antimarksistično usmerjeni fiziki in filozofi jemljejo za osnovo subjektivno-idealističnih teorij v najrazličnejših variantah, dialektični materializem pa načelno zavračajo in ne vidijo med njim in Einsteinovo relativnostno teorijo nobene enotnosti.

V teku zgodovinskega razvoja znanosti so vedno obstajala nasprotja med različnimi filozofskimi in prirodoslovnimi teorijami. Po eni strani so filozofi delno odrekli znanstveno vrednost prirodoslovnih ved, gledali nanje zviška in jih smatrali za dogmatične, zlasti zaradi tega, ker so te možnosti spoznanja sploh predpostavljale in zanikale kakršnokoli protislovje med empirijo in objektivno stvarnostjo; po drugi strani pa so spet prirodoslovci premalo cenili vrednost filozofskih sistemov, v kolikor niso sami zapadali vanje. Tako je bil zmanjšan pomen filozofskih teorij, ker jih ni bilo mogoče aplicirati na posamezne znanosti, s katerimi so bile dostikrat v vidnem protislovju, na drugi strani pa so prirodoslovci mnogokrat zašli na kriva pota zaradi bednega idejnoteoretskega obvladanja snovi.

Nagel razvoj posameznih znanosti je imel za posledico, da so postali evidentni najsplošnejši zakoni narave, ki so bili prej izključno predmet filozofije. Čeprav so se prirodoslovci še tako borili proti filozofiji in proti najsplošnejšim dialektičnim zakonom, so jih morali končno le priznati, da se niso zapletli v protislovje s svojo lastno znanostjo. Danes je znanost že tako napredovala, da je povezava med posameznimi znanostmi in filozofijo nujna. »Dialektika je za današnje prirodoslovje najvažnejša oblika mišljenja, ker nudi samo ona analogon za razvojne procese, ki se dogajajo v narodi in s tem tudi metodo, s katero lahko pojasnjujejo te procese, njih medsebojno povezanost in prehode med posameznimi področji raziskovanj.«** Če so te besede veljale za takrat, ko jih je izrekel Engels, prav gotovo še bolj veljajo danes, ko so prirodoslovne znanosti nesluteno napredovale. Takrat še ni bilo relativnostne teorije, vendar se je moderna fizika ravno v njej naj-

* Glej »Naša sodobnost«, št. 6, 7—8. Ta in pričujoči članek sta rezultat skupnega dela obeh piscev.

** Engels, Dialektika narode, v poglavju »Stari predgovor k (Anti)-Dühringu o dialektiki«.

bolj približala dialektičnemu pojmovanju materije in če je bila dialektika na koncu prejšnjega stoletja potrebna za odstranjevanje idejne zmede, je danes še tem bolj.

*

V skladu z dialektiko relativnostna teorija zanika absolutnost vsakega posameznega gibanja. Vsako posamezno telo, ki se nahaja v gibanju, istočasno ima določeno hitrost in nima te hitrosti, če ga vzamemo v drugi relaciji, če njegovo gibanje definiramo z drugačega stališča. Nobeno posamezno gibanje torej ne more biti absolutno, ker ni v vesmirju nobene take orientacijske točke, glede na katero bi lahko določili absolutno premikanje posameznih teles v prostoru. Vendar relativnost vsakega posameznega gibanja še ne pomeni, da je gibanje relativno na sploh. S stališča dialektičnega materializma je gibanje kot nujna posledica obstoja materije absolutno. Gibanje je torej absolutno v filozofskem smislu, ker materija brez gibanja ne more eksistirati, je pa relativno v fizikalnem smislu, ker nima nobena hitrost absolutne vrednosti, ampak samo relativno, glede na orientacijsko točko, ki nam služi za določitev gibanja.

To pa še ne pomeni, da gibanje tudi v fizikalnem pomenu ne bi vsebovalo določenega elementa absolutnosti. Kakor že v svojem članku omenja Blinc, je gibanje lahko bolj relativno ali manj relativno, glede na to, koliko okoliščin se pri tem upošteva. S fizično relativnostjo gibanja je uničena popolna identiteta enega in istega gibanja. Gibanje je identično s samim seboj v isti relaciji do drugih pojavov, toda ni identično s samim seboj v drugačni relaciji. — Prav tako pomenijo Lorentzove transformacije, konkretno zrelativiziranje dolžin, uničenje popolne identitete vsake posamezne dolžine v smeri gibanja. Čim bolj se telo približuje svetlobni hitrosti, tem krajše so dolžine v smeri gibanja. Dolžina telesa v smeri gibanja ni konstantna, ampak se spreminja s spremembo hitrosti gibanja. Ker pa je gibanje relativno, ker ima v istem času določeno hitrost in nima te hitrosti, če ga gledamo v drugi relaciji, je dolžina teles v smeri gibanja tudi v istem času relativna, v tem smislu, da ni identična s samo seboj.

Ker čas z naraščanjem hitrosti dilatira in ker se masa večja, če se hitrost telesa približuje svetlobni hitrosti, ker se torej čas in masa s spremembo gibanja spreminjata in je poleg tega še hitrost gibanja sama relativna, sta relativna tudi čas in masa. Masa torej v istem trenutku ni identična s seboj, prav tako je čas na enem in istem primeru različen od samega sebe, če ga gledamo v drugi relaciji.

Iz vsega tega sledi, da neko določeno gibanje, določen prostor in čas ter določena masa nimajo absolutne vrednosti, ampak so to momenti, ki izginevajo.

Splošna relativnostna teorija pomeni zrelativiziranje samih gravitacijskih sil. Polje, kjer vladajo isti fizikalni zakoni, kot v gravitacijskem polju, bi lahko smatrali za navidezno gravitacijsko polje. Toda po Einsteinu je nemogoče razlikovati navidezna gravitacijska polja od resničnih, če veljajo v njih isti fizikalni zakoni kot v gravitacijskih poljih. In ravno ti fizikalni zakoni so merodajni za definicijo gravitacijskega polja. Ker gravitacijske sile istočasno delujejo in ne delujejo, če jih gledamo z različnih aspektov, izgubi

absolutna identiteta gravitacijskih sil svoj smisel. Za boljše razumevanje vzemimo spet za primer dvigalo, ki pada z določenim pospeškom. Ljudem, ki so v dvigalu, se zdi, da je teža teles izginila, ali da je manjša, kot je bila v mirnem stanju. Seveda samo navidezno, ker dvigalo pada v smeri delovanja gravitacijskih sil. Vendar po splošni relativnostni teoriji ljudje, ki so v dvigalu, z enako pravico lahko trdijo, da mirujejo in da se Zemlja giblje proti njim, kot lahko oni, ki so na zemlji, trdijo, da se dvigalo bliža Zemlji. Potem lahko tudi enako upravičeno govorimo, da je teža teles izginila, kot da je ostala enaka, če motrimo težo z dveh različnih stališč.

Toda, obe trditvi nimata enake vrednosti. Trditev, da se dvigalo bliža Zemlji, ne pa Zemlja dvigalu, je gotovo pravilnejša od obratne trditve, torej absolutnejša in manj relativna, čeprav tudi ta zaradi že zgoraj navedenih razlogov ni popolnoma pravilna in absolutna, ampak ima določen moment relativnosti. — Gornja razlaga o ekvivalentnosti obeh trditev glede teže je navedena zato, da bi bilo razvidno, da tudi tako stališče, ki je sicer nepravilno in je bilo kritizirano že v članku Roberta Blinca, samo po sebi, to je, ne glede na spoznavno-teoretske konsekvence, ne bi moglo nasprotovati ontološkim postavkam dialektičnega materializma. Nekateri pa prav iz te ekvivalentnosti izvajajo različne variante filozofskega relativizma, dialektiko samo pa zanikajo. Ker pa sta kljub temu obe trditvi relativni, čeprav nista ekvivalentni, je teza o relativnosti gravitacijskih sil prav tako pravilna, le s to razliko, da niso vsi aspekti, s katerih opazujemo delovanje gravitacijskih sil, enako upravičeni, da pa imajo vsi določen moment upravičenosti.

Naša naloga je sedaj, da abstrahiramo filozofsko vsebino tez splošne relativnostne teorije in jih primerjamo z najposplošnejšimi postavkami dialektike.

Že Kant je dokazal, da je možno z logičnim razmišljanjem postaviti nasprotujoče si teze, ki se jih dá z enako lahkoto dokazati, ki pa so med seboj v nasprotju in so antinomične. Postavil je štiri antinomije in enakovredno dokazal med seboj nasprotujoče si postavke. S tem je prišel do napačnega zaključka in načelno zanikal možnost spoznanja absolutne resnice. Vendar so bile njegove antinomije prvi pomemben korak dialektičnega mišljenja. Hegel je rekel, ko je kritiziral Kanta: »Pri Kantu imamo štiri antinomije, v resnici je vsak pojem in vsaka kategorija antinomična.«*

S stališča dialektike ima logični zakon identitete ($A = A$), ki je osnova vse formalne logike, samo relativno vrednost. Če ta zakon analiziramo, vidimo, da je protisloven v sebi samem in da vsebuje svojo negacijo. Brž ko omenjeni A (kot najsplošnejši simbol) na kakršenkoli način določimo поблиže, ga kot takega negiramo, čeprav ni to nobena negacija v smislu polarnega nasprotja. Brž ko pa vzamemo A za svoj lastni predmet, je to že identifikacija dveh različnih stvari, ker pomeni vsaka določitev nekega predmeta ali pojava ali stvari že oddaljitev od stvari same, torej negacijo. Identifikacija dveh stvari že predpostavlja razliko. Če se nam zdi logični zakon identitete sam po sebi še tako jasen, je vendarle protisloven in velja samo za nekatere primere. Gibanje nekega določenega telesa je kot tako samo na sebi enako, identično

* Izraz »kategorija« je rabljen v smislu najsplošnejšega pojma, ki se ga ne dá posplošiti v višji pojem in vsebuje celo vrsto podrejenih pojmov.

s samim seboj, toda brž ko definiramo gibanje z dveh različnih stališč, izgubi identifikacija enega in istega gibanja vsak smisel. Če bi bilo gibanje v vsakem primeru in vsakem pogledu identično s samim seboj, potem ne bi bilo relativno, temveč absolutno, ne bi vsebovalo niti enega momenta relativnosti, ampak bi bilo to gibanje telesa proti absolutnemu prostoru. Tako nastalo dialektično protislovje med zakonom identitete ($A = A$) in negacijo identitete ($A \neq A$) se dá rešiti na podlagi dialektične sinteze. Če imamo dve nasprotujoči si sodbi in mislimo, da je in mora biti samo ena izmed njiju pravilna, je to tipičen primer nedialektičnega mišljenja. V določenih momentih je lahko pravilna ena, v drugih spet druga. Ko abstrahiramo tiste elemente, ki so v obeh postavkah napačni in generaliziramo tiste, ki so v obeh postavkah pravilni, dobimo sodbo višje stopnje ali sintezo, ki ni v nasprotju z nobeno od dveh nasprotujočih si sodb. Dialektična sinteza vključuje obe nasprotujoči si postavki in tvori manj relativno resnico od obeh. Zakon identitete nima absolutne vrednosti, ker velja samo za nekatere primere, prav tako nima negacija te identitete absolutne vrednosti, ker velja v nekaterih pogledih tudi zakon identitete. Obe tezi ($A = A$ in $A \neq A$) imata samo relativno vrednost, manj relativno in bolj absolutno vrednost pa imata v sintezi: po eni strani $A = A$, po drugi strani $A \neq A$, ali manj precizno — deloma $A = A$, deloma $A \neq A$. Sintezo zakona identitete in njegove negacije lahko apliciramo na vse konkretne primere, v našem slučaju na hitrost gibanja, dolžino v smeri gibanja, čas, maso in gravitacijo.

Da bo naše izvajanje razumljivejše in da bo enotnost med relativnostno teorijo in dialektiko evidentnejša, je nujno, da vzamemo v pretres konkreten primer, n. pr. relativnost mase. Masa je enaka sama sebi samo takrat, kadar jo motrimo s popolnoma določenega stališča. Če smo v enakomerno se gibajočem vlaku in merimo maso v njem, se nam zdi masa sama sebi enaka. V tem pogledu torej velja zakon identitete ($A = A$). Če pa spremenimo svoje stališče in motrimo maso s stališča tistih, ki so na zemlji, se nam zdi masa teles večja, ker se veča s hitrostjo gibanja, torej ni enaka sama sebi. V tem primeru velja negacija identitete ($A \neq A$). Ne drži popolnoma niti to, da je masa enaka sama sebi, niti to, da ni enaka sama sebi. Trditev, da je masa telesa n. pr. a, je relativna, prav tako je relativna trditev, da je masa telesa n. pr. 2 a, vendar je manj relativna tista, kjer se upošteva več okoliščin.

Marx in Engels sta poudarjala, da veljajo najsplošnejši zakoni tako za mrtvo materijo kot za organski svet, človeško mišljenje in družbo. Dialektični zakoni, ki so sprva veljali samo za atribut mišljenja, kar je značilno za idealistično dialektiko, so postali evidentni tudi iz prirodoslovnih znanosti. Relativnostna teorija je ponovno potrdila, da je materija sama protislovnostna in kot taka ne more biti v nasprotju z dialektiko. Če gledamo na relativnostno teorijo takó, ji lahko priznamo velik filozofski pomen, z njo se lahko v tem pogledu kosa kvečjemu Darwinova razvojna teorija ali moderna kvantna teorija.

*

V zahodnih znanstvenih krogih se često pojavljajo najrazličnejši napadi na filozofski materializem, deloma zato, ker nekateri fiziki in filozofi premalo poznajo dialektični materializem, kot je omenil Lenin, in ga pogosto identificirajo z davno preživelim vulgarnim materializmom, deloma zato, ker nimajo

nobenega interesa v tem, da bi odkritja moderne fizike spravili v sklad z dialektičnim materializmom. Deloma zahajajo na pozicije subjektivnega idealizma in pozitivizma, ki zanika objektivni značaj materije in našega spoznanja, deloma pa na pozicije objektivnega idealizma, ker pravijo, da s stališča moderne znanosti materija izginja in da je osnova, iz katere je sestavljen svet vse drugo, samo materija ne.

Dejstvo, da obstoji materija objektivno in da je njena eksistenca neodvisna od eksistence kateregakoli subjekta, je osnovna teza vsakega materializma. Zato iz nejasnosti glede objektivnega obstoja materije ni težko zaiti na pozicijo idealizma. Materija se nahaja v stalnem gibanju in spreminjanju. Nobena konkretna oblika materije ni stalna, temveč neprestano prehaja v druge oblike gibanja in spreminjanja. Če bi obstajal vsaj delček materije, ki bi se nahajal v popolnem mirovanju in za katerega se ne bi mogla konstatirati niti ena oblika gibanja ali spreminjanja, bi to pomenilo uničenje samih osnov dialektičnega materializma. Toda odkritje takega delčka materije bi nasprotovalo odkritjem vsake znanosti posebej. Čeprav je vsaka konkretna oblika materije nestalna in spremljiva, pa je materija kot osnova (podstat, substanca), materija kot taka v najsplošnejšem pomenu besede nespremenljiva in stalna. Da ne bi nastalo kakršnokoli nerazumevanje, je treba predvsem razlikovati fizikalni in filozofski pojem materije. Fizikalni pojem materije določa materijo v njeni konkretni obliki, ki je vedno spremljiva, filozofski pojem materije pa določa materijo na sploh, njene najsplošnejše zakonitosti, ki veljajo za vsako konkretno obliko materije, ne obsega pa tistih določb, ki so značilne samo za neko posebno obliko materije. »Edina lastnost materije, na katero je vezan filozofski materializem, je lastnost, da obstoji objektivno, neodvisno od naše zavesti.«* Materija v filozofskem smislu je nekaj, kar ostaja nespremenljivo pri vseh spremembah, je oropana vsake konkretne oblike in kot taka absolutna.

Princip relativnosti mase navidezno rahlja same osnove dialektičnega materializma. Po relativnostni teoriji kvantiteta mase kateregakoli fizikalnega telesa ni konstantna, temveč zavisi od hitrosti gibanja. Kvantiteta mase torej zavisi od kvantitete gibanja. Šele ko bi uspelo identificirati maso s filozofskim pojmom materije, bi uspelo razrušiti tudi zgradbo dialektičnega materializma. Kakor je energija samo pojavna oblika materije, ker materija ne more eksistirati drugače kot tako, da vsebuje določeno količino energije, prav tako je tudi masa pojavna oblika materije in zrelativiziranje mase še ne pomeni zrelativiziranje materije v filozofskem smislu, pač pa pomeni zrelativiziranje določene konkretne oblike materije. To dejstvo pa niti ne tangira materialistične teze o absolutnosti materije kot substance, temveč samo potrjuje dialektično-materialistično tezo o relativnosti vsake konkretne oblike materije posebej.

*

Odkritje relativnega značaja prostora in časa ter pozitivne krivine v gravitacijskih poljih je imelo za posledico nejasne pojme o prostoru in času. Mnogi so se v tej zvezi nalezli pozitivističnih elementov in odrekli prostoru in času objektivni značaj. Dejstvo, da se kažeta prostor in čas v različni

* Lenin, Materializem in empiriokriticizem.

luči, če ju merimo z različnih stališč, je vzbudilo predstave, da so lastnosti prostora in časa subjektivne, da so samo obligatne oblike človeškega zaznavanja in mišljenja, pač zato, ker so človeški možgani skonstruirani tako, da si materije ne moremo misliti drugače kot v prostoru in času. Drugi, ki so prostoru in času kljub vsem tem dejstvom priznali objektivnost, pa so pogosto zapadali v misticizem. Mnoge je tudi zavedlo samo Einsteinovo nagnjenje do pozitivizma.

Dialektični materializem ne priznava samostojnega pomena prostora in časa. Prostor in čas ne moreta obstajati samostojno, neodvisno od materije, materija pa lahko obstoji samo v prostoru in času. Prostor in čas sta samo obliki obstoja materije, način njene eksistence, zato ne moreta obstajati ločeno od nje. Tam, kjer ni materije, tudi ni prostora in časa, tam, kjer je materija, sta tudi prostor in čas. Zaradi takega medsebojnega odnosa prostora in časa na eni in materije na drugi strani je razumljivo, da sta prostor in čas od materije odvisna in da materija določa lastnosti prostora in časa, ki sta zato prav tako objektivna, kot je materija sama.

Positivna krivina in dilatacija časa v gravitacijskih poljih pomeni uničenje absolutnega prostora in časa in nov prispevek k dialektično-materialističnem pojmovanju materije. Prostor in čas nista nekaj, kar je dano samo po sebi in neodvisno od materije. Ukrivljenost prostora in dilatacija časa v gravitacijskih poljih potrjujeta nesamostojni značaj prostora in časa. Če je prostorska metrika v gravitacijskih poljih ukrivljena, sta prostor in čas odvisna od medsebojnega delovanja vseh mas v vesemirju, tako kot je tudi vztrajnost teles determinirana po medsebojni razporeditvi vseh mas v vesemirju. V relativnostni teoriji je torej direktno potrjena materialistična teza, da sta prostor in čas samo atributa materije in da sta v vsakem pogledu od nje odvisna.

Tudi zrelativiziranje dolžin in časa pri enakomernem premočrtnem gibanju še ne pomeni uničenja objektivnega časa in prostora, predvsem zato, ker objektivnosti ne smemo zamenjati z absolutnostjo. Kot je vsaka konkretna oblika materije popolnoma objektivna, kljub temu, da je relativna, razen materije v najsplošnejšem smislu, ki je absolutna, tako sta tudi prostor in čas popolnoma objektivna, čeprav sta relativna. Relativnost prostora in časa pomeni tu samo uničenje absolutne identitete enega in istega prostora in časa, o čemer smo govorili že zgoraj.

Če smatramo, da sta prostor in čas odvisna od materije in sta obliki njenega obstoja, je to edina orientacijska točka v raziskovanju lastnosti prostora in časa. Stvar fizike je potem, da v vsakem konkretnem primeru razišče posebne lastnosti prostora in časa v specifičnih pogojih, toda nikomur se ne bi moglo posrečiti, da bi s fizikalnimi sredstvi ovrigel dialektično tezo o odvisnosti prostora in časa od materije. Vendar se nekaterim ni zdelo vredno ukvarjati se z najsplošnejšimi filozofskimi vprašanji, posebno s tistimi, katerim ustreza dialektični materializem, ter so tako z namenom, da bi se rešili filozofije, zabredli v najčistejšo mistiko, ker se dajo lastnosti prostora razumeti kvečjemu s priznavanjem transcendentnega, človekovemu spoznanju bolj ali manj nedostopnega, morda celo nadnaravnega ali božanskega sveta.

*

Einsteinovi zaključki, da se nam kažejo pojavi v različni luči, če jih gledamo z različnih stališč, potrjujejo dialektično tezo, da v svetu ni izoliranih pojavov, ampak da pojavi stalno vplivajo na drugega, da so drugačni, če jih jemljemo v drugi relaciji. Marx in Engels sta dostikrat poudarjala, da je človekovo znanje in vrednotenje vedno pogojeno po subjektivnih in objektivnih momentih in narava sama ima to lastnost, da v njej ni nič stalnega, o čemer bi lahko izrekli sodbe, ki bi bile popolnoma neovrgljive. »Če smiselno motrimo prirodo ali človeško zgodovino ali lastno duhovno delovanje, vidimo najprej podobo neskončne prepletenosti zvez in medsebojnih učinkov, kjer ne ostane nič, kjer je in kakor je bilo, temveč se vse giblje, se spreminja, nastaja in izginja.«*

Končno bi bilo potrebno spregovoriti še nekaj o absolutni resnici, ki je bila že dostikrat predmet zelo različnih polemik. Ker je po Einsteinovi relativnostni teoriji vsaka fizikalna meritev relativna, ker je rezultat dobljen v določenih pogojih in z določenega stališča, in je torej vsaka posamezna resnica, vsaj na področju fizike, relativna, bi bilo očitveno težko govoriti o absolutni resnici. In res so nekateri pod vplivom relativnostne teorije in celotne moderne fizike zapadli v različne oblike agnosticizma, subjektivnega idealizma in pozitivizma in se čudili »nekemu« Heglu, ki je na »skrivnosten« in vsem »nerazumljiv« način videl povsod relativne resnice ter kljub temu priznaval absolutno resnico kot rezultat prej omenjenih relativnih resnic. Vendar tvori prav tako dialektično gledanje na prirodo racionalni del Heglovega sistema, čeprav je sicer njegova dialektika postavljena na glavo, kot je dejal Marx, ko je kritiziral primarnost mišljenja nad bitjo. In prav to racionalno jedro Heglovega sistema sta Marx in Engels pri zgradbi dialektičnega materializma, s katerim sta podala sintezo vse dotedanje znanosti, najbolj upoštevala. Če vsaka posamezna resnica velja samo za omejeno število specialnih primerov ali v določenih pogojih, s tem še nikakor ni rečeno, da absolutne resnice sploh ni, ali da sploh ni resničnosti. Vsaka relativna resnica vsebuje moment absolutne resnice, torej vsaka izmed njih je v nekaterih primerih ali v posebnih pogojih pravilna, toda nobena ni absolutna. Absolutna resnica pa je dialektična sinteza vseh bolj ali manj relativnih resnic in kot taka obstoji objektivno. Lenin je poudarjal, da absolutna resnica ni nekaj enkrat za vselej danega, ni statična, ampak je proces in obstaja v nenehnem gibanju. Zanikanje objektivne absolutne resnice vodi v filozofski relativizem, ki je v bistvu nasproten dialektiki, kljub temu, da dialektika vsebuje določen moment relativizma.

Druga stran vprašanja pa je v tem, koliko lahko spoznamo absolutno resnico, ki je popolnoma objektivna. Vrsto relativnih resnic, ki so bolj ali manj dostopne, že po strukturi našega mišljenja skonstruiramo v višjo enoto ali dialektično sintezo, kljub temu, da so posamezne njej podrejene postavke med seboj v protislovju. Čim več relativnih resnic je sintetiziranih v našem spoznanju, toliko bolj smo se približali absolutni resnici. Če bi možnost spoznanja absolutne resnice popolnoma zanikali, bi zapadli v skepticizem, če pa bi, nasprotno, mislili, da so spoznanja v katerikoli veji človeškega znanja dokončna, bi zapadli v njegovo polarno nasprotje — dogmatizem. Absolutna resnica načelno našemu spoznanju ni dostopna, popolnoma pa bi jo lahko

* Engels, Anti-Dühring.

dosegli šele v neskončnem razvoju človeškega mišljenja. »Spoznavanje je večno, neskončno približevanje mišljenja k objektu. Odražanja narave v človekovi misli ne smemo pojmovati ‚mrtvo‘, ‚abstraktno‘, brez gibanja, brez nasprotij, temveč v večnem procesu gibanja, nastajanja in reševanja nasprotij.«*

Vsi zgoraj navedeni zaključki kažejo, da je filozofska vsebina relativnostne teorije — seveda z omejitvami, obravnavanimi v prejšnjem članku — zdrava in ni v protislovju z dialektičnim materializmom, čeprav bi bilo možno z absolutiziranjem relativnosti in z zanikanjem vsakega elementa absolutnosti preiti na pozicije pozitivizma in relativizma ter z večjim ali manjšim vulgariziranjem dialektičnega materializma postaviti med relativnostno teorijo in dialektičnim materializmom prepad.

Predvsem pa ne smemo misliti, da mora biti relativnostna teorija podlaga za kakršenkoli subjektivni idealizem samo zato, ker se Einstein sam nagiba k pozitivizmu in ekstremno absolutizira in posplošuje nekatere postavke relativnostne teorije. Logična zveza Einsteinovega svetovnega nazora z relativnostno teorijo je področje zase in ne more vplivati na filozofsko osnovano logično posplošenje bistvenih postavk relativnostne teorije.

* Lenin, Filozofski zvezki, str. 188.